శారదలేఖలు

శ్రీమతి కనుపర్తి. వరలక్ష్మమ్మగారు.

సౌభాగ్యవతియగు కల్పలతకు:

నెచ్చెలీ!

కుర్తాళం వెళ్లుటకై మేము తెంకాశీలో దిగి పురము కెన చూడగనే ఆపుర మంతయు నొకే తోటవలె గన్పట్టెను. అటనుండి బండి చేసుకొని అచ్చటికి మూడునాల్గు మైళ్లదూరములోనున్న కుర్తాళమునకు బయలుదేరితిమి. మార్గమధ్యమంతయు ఫలవృక్షములతోడను నీటికయ్యలతోడను నొప్పి తెంకాశీనుండి కుర్తాళం వఱకొకే యుద్యానవనములో వెడలినట్లుండెను. అపుడు మిట్టమధ్యాహ్నమై సూర్యుడుతీక్ష్ణముగా నెండగాయుచున్నను మాబాటల కిరుప్రక్కలనున్న యెడతెగని వృక్షపంక్తులఛాయలచే మే మెండ కన్నెఱుగని శుద్ధాంతజనముల భాతినైతిమి. కుర్తాళమునందే ప్రసిద్ధిజెందిన మౌన స్వాములవారి మఠమున్నది. మఠము నిర్మించిన ప్రదేశము బహురమణీయమైనది. ఆమరపుభవనమునంటి యొకచక్కని తియ్యనీటిజలధార అహర్నిశలు దొనదొనమని ప్రవహింపుచుండెను. మఱియు చుట్టును పుష్పోద్యానములును జలప్రవాహములును, గోష్ఠశాలలును పరిజనగృహములును గలిగి స్వాములవారిమఠము మఠముగా నుండక శ్రీమంతులభవనమువలె నుండెను. ఆమఠముయొక్క సౌందర్యమును సౌకర్యములను గాంచినవారికా మఠము రాగవిరాగములసమ్మేళనముగా గన్పట్టును. పరివ్రాజక సామాన్యమగు సాత్వికతకంటె రాజసమే యచ్చట హెచ్చుగాగనుపించును. ఆమఠములోని యొకానొక గృహమునందు మేము విడిసి వంటజేసికొని భుజించితిమి.

మఱునాడు ప్రాతఃకాలముననే లేచి హారిభియను జలధారయందు స్నానముసేయ నేగితిమి. ఈస్నానము నిమిత్తమే యాత్రికు లక్కడకేతెంతురు. ఈజలపాతము మేము విడిసినమఠమునకు రెండుమూడు ఘర్లాంగులకంటె నెక్కువదూరము లేదు. ఆగ్రామవాసు లెల్లరును దినదినమూ జలపాతము కడనె స్నానముచేయుదురు. హారిభయనెడు జలధార యొకకొండపైనుండి యహర్నిశలు క్రిందపడుచుండును. అచ్చటినుండియే పడమటి కనుమ లారంభమైనవని చెప్పవచ్చును. ఆజలధార మేము చూచునప్పటికి ఒకటిరెండు

గజముల ప్రదేశమును మాత్రమే యాక్రమించి పడుచుండెను. కాని గ్రీష్మఋతువులో నాజలధార చాలవెడల్పు నాక్రమించి భయముగొలుపునట్లు భూమిపై పడుచుండునట. ఆజలధార పడునంతప్రదేశమును నునుపుగానుండెను గాని తక్కిన పర్వతభాగమంతయు పచ్చని లతాద్రుమాదులచేతను కుసుమకోరకములచేతను మనోజ్ఞమై యుండెను. అప్పుడే సూర్యుడుదయింపుచుండెను. ఆయుదయభానుని లేతకిరణములు లతావిద్రుమాలంకృతమగు పర్వతపంక్తులమీద బర్వ నాప్రదేశ మెల్ల నపరంజికాంతు లీనుచుండెను. ఆకొండలపైనుండి దొరలిదొరలి దూకుచున్న జలధార యాలేయెండప్రసారముచే పసిమిజెంది బంగారునీరును గ్రుమ్మరించుచున్నట్లుండెను. అప్పటి యాప్రదేశపుసౌందర్యము వర్ణనాతీతము.

ఆజలధారయందు స్నానముచేయుటకు మొదట మాకుచాలభయముగొల్పెను. కాని స్నానార్థ మేగిన వారమెంత సేపా వేడుక నరయుచు నిలువబడుదుము? స్నానము చేయువారు జారిపడకుండ పట్టుకొనుటకై యక్కడ నినుపకడ్డీలు గూడ నున్నవి. ఆకడ్డీలను పట్టుకొనియు మేము ఆజలధారయొక్క చిందులకే జడిసితిమి కొంతసేపు. చిన్నధారల కడలితిమి కొంతసేపు. ఇటుల క్రమక్రమముగా సమీపించి ఆపెద్దధారపాటుకు వెఱచి మొదట నడుమిచ్చితిమి. తదుపరి తల యొగ్గితిమి. ఆనీటిమోదులకు మొదట నాగజాలక పోతిమి. తరువాత విడువజాలకపోతిమి. ఆరంభమున నచ్చట స్నానముచేయుటకెంత భయముగొల్పెనో అంత్యమున దానిని విడిచివచ్చుటకంత విచారముగొల్పెను. ఆజలధార యొక్కనీరే పెక్కు పాయలుగా చీలి యూరినంతను చుట్టి పాఱుచున్నది. స్వాములవారి మఠము చుట్టును ప్రవహింపుచున్నది గూడ నదియే. చల్లదనమునకు మాధుర్యమునకును నాజలము సాటిలేనిదని చెప్పనగును. ఆజలధారకు సమీపముననే కుర్తాళేశ్వరుని ఆలయమున్నది. ఆ ఆలయములోనికిపోయి స్వామిని సేవించి మాబసకు వచ్చి వెంటనే వంటజేసికొని భోజనాదులుగావించుకొని జనార్దనపను పుణ్యక్షేత్రమున కేగుటకై రైల్వే స్టేషనుకు వచ్చితిమి. సరిగా పదిరెండుగంటలకు మే మెక్కు రైలువచ్చెను. దానిపై నెక్కి పోవుచుండ మారైలుబాట కిరుప్రక్కలను కొబ్బరి తోటలును పోకతోటలును అరటి తోటలును పనసతోటలును తమలపాకులతోటలును కనులపండువుగా గన్పట్టుచుండెను. పడమటికనుమలు మా కొకప్పుడు దవ్వుగను నొకప్పుడు దగ్గఱగను చూపట్టుచుండెను. ఒక్కొక్క స్టేషను గడచిన కొలది మాకు తమిళులదర్శన మరుదై మళయాళీలు తెఱుచుగాగనుపింపజొచ్చిరి. విదునగరమను స్టేషనున కేగు నప్పటికి మాబండి పూర్తిగా

మళయాళీల మయమయ్యెను. విదునగర మొక జంక్షను. అచ్చటనే మాబండిలో దీపములు వెలిగించిరి. అప్పటి కింకను రెండుగంటలైన కాలేదు. ఎండ తీక్ష్ణముగానేయున్నది. పట్ట పగటివేళ దీపములు పెట్టుటచేత మా రైలు పర్వతసొరంగములలో జొరబడబోవు చున్నదని గ్రహించితిమి. మేము తలచినట్లుగా వెంటనే మా రైలొక పర్వత సొరంగ ములో జొచ్చెను. కొన్నినిముసములపాటు అంతయు నంధకారబంధురంబయ్యెను. ఊపిరి సలుపక నుక్కిరిబిక్కిరైతిమి. ఇంతలో వెలుగు కంటబడెను. సొరంగము దాటితిమి. బ్రతుకు జీవుడా యనుకొంటిమి. అదిమొదలు మా కిరుదెసల పర్వతపంక్తులును చఱియ లును లోయలును గుహలును నెత్తములును సెలయేటికయ్యలును భీకరారణ్యములును కనుపింపజొచ్చినవి.

సాధారణముగా మనప్రాంతములలో కొండలనిన ఒట్టిరాతిగుట్టలని యర్థము. వానిపై పచ్చని మొక్కలే యరుదు. కాని కల్పలతా! ఆపడమటికనుముల భాగ్యమే మని చెప్పుదును? సమస్తపాదపములు, నఖిలలతావితానము, సర్వగుల్మములు, వాని సొత్తు. వికసించిన పుష్పగుచ్ఛములతో, విరియగ్రమ్మిన యాకుజొంపములతో, నాపర్వత ములపైనున్న లతాద్రుమావళు లెంత రమణీయముగ నున్నవనుకొంటివి? కుంకుమపు రాసులుపోసిన ట్లొకచోటను పసుపుకుప్పలుపోసి నట్లొకచోటను నీలాంబరముగప్పిన ట్లొకచోటను వెల్లముసుంగు వేసికొనిన ట్లొకచోటను వివిధవర్ణచిత్రపుష్పవిరాజితంబై యాకనుమయందలి ప్రతివృక్షమును ప్రతివల్లరియు సొంపునింపుచుండెను. అచ్చట వీచెడు వాయువు గూడ మాలతీచంపకవకుళాదికుసుమసౌరభములనే గాక మన కపరిచితములగు పుష్పపరిమళముల నెన్నిటినో గొనివచ్చి ఘ్రాణేంద్రియ పరితృప్తి గలిగింపుచు హాయిహాయి యనిపించుచుండెను. కొండలపైనుండిపడెడి సెలయేళ్లు చఱియలలోఁబడి చిన్నచిన్న వాకలై దొనదొనమని ధ్వనిసేయుచు ప్రవహింపుచుండెను. ఆప్రవాహముల కొడ్డుననేయున్న వెదురుచెట్లు నీటిలోనికి వంగి ప్రవాహవేగమున కుయ్యాల లూగుచు బొయ్యిమనిబోలు ధ్వనిసేయుచుండెను. వివిధములగు జలపక్షు లానీటివాకలలో విహ రించుచు కలకలమని మంజులధ్వని జేయుచుండెను. రమ్యమైన ఆకనుమ మార్గమున మా పొగబండి పర్వతసొరంగములలోజొచ్చుచు నెత్తముల కెగబ్రాకుచు లోయలలోనికి దిగుచు సెలయేళ్ల దాటుచు బో అని బొబ్బలిడుచు పాముపాకినట్లు మెలికలు మెలికలు దిరుగుచు బోసాగెను. కల్పలతా! అంతవఱకు సుప్రసిద్ధమైన దక్షిణదేశమున పెక్కు దేవాలయములను దేవతలను దర్శించి హర్షించితిమి. కాని అవి అన్నియు మానవుని బుద్ధి

వైశద్యమునే విశదీకరించెను గాని భగవన్మహిమను తేటపఱుపవయ్యె. నిజమగు భగవన్మహిమను పడమటికనుమలయందే గంటిమి. ప్రకృతియందు పరమాత్ముని గనెడు బ్రహ్మవేత్తల కీప్రకృతిదృశ్య మెంత యాత్మానందమును గూర్చునో గాని మూఢులకే జ్ఞానోదయమును గలిగించునట్లున్న దా కనుమలసొంపు. ఉన్నతములగు నాపర్వతశృంగములను గాంచినప్పుడు భగవంతుని యౌన్నత్యమును ఆకొండలపైనుండి భూమిపై కుఱికి జలజల బాఱు సెలయేళ్లను గనినప్పుడా పరమేశ్వరుని దయాపరత్వమును చిత్రవిచిత్రపత్ర పుష్పఫలభరితపాదపావళుల గాంచినప్పుడు జగదీశ్వరుని సృష్టికళానిపుణత్వమును కలకలమని మంజులధ్వని సేయు ఖగగణంబుల కూజితంబు లాలించినప్పుడు విశ్వకర్త యొక్క మృదు మధురమనోజ్ఞవాక్కును స్ఫురించి యొడలు పులకించుచుండెను. విశ్వగర్భుని స్వరూపసాక్షాత్కారము నిజముగా మాకక్కడనే గోచరమయ్యెనని చెప్పవచ్చును. భగవంతుని మహావిభూతి కా కనుమలు నిదర్శనములు. సర్వేశ్వరుని సర్వాంతర్యామిత్వమున కవితార్కాణలు. కల్పలతా! వేయిమాటలేల? అచ్చటి సృష్టిసౌందర్యము అనుభవైకవేద్యమే గాని వర్ణనాతీతము.

ఈవిధముగా ఆప్రకృతిసౌందర్యమును చూడంజూడ మనం బానందనిమగ్నమగుచుండ కొండనెత్తములపై నాకుటిండ్లు గట్టుకొని కాపురముసేయుచు కొండలోయలలో సేద్యము సేయుచు పంటబండించుకొనుచున్న నాటవికుల నచ్చటచ్చట గాంచి నక్కజపడుచుండ క్రమముగా పర్వతములు దూరమయ్యెను. ఆ పర్వతప్రాంతముల గాంచిన వృక్షజాతులు గాని లతానికుంజములు గాని ఇక గన్పింపవయ్యె. గ్రామపరిసరముల నుండెడి పోక టెంకాయ తోపులు కనుపింపజొచ్చెను. అంతటితో పర్వతములు దూరమైనవని నిశ్చయించుకొంటిమి. ఇట్లు మఱికొంచెము దూరము పోవ తెల్లనియిసుకతిప్పలును నాగజెముళ్లును జీడిమామిడిచెట్లును సరుగుతోటలును గాన్పించెను. ఇదియేమి? సాగరతీరమునకు వచ్చినట్లున్నామే! అని యాశ్చర్యముతో ననుకొనుచుండ నొక గొప్పస్టేషను వచ్చెను. అచ్చట యెందఱో దొరలు, దొరసానులు, తదితర ఉన్నతోద్యోగులు మూబండ్లలో నుండి దిగిరి; ఎక్కిరి. ఆ స్టేషను ఏదియో యని పరికింప ప్రసిద్ధసాగరతీరపట్టణమగు “క్విలన్” అని తెలిసెను. కేరళదేశ మంతయు నారికేళవృక్షమయముగదా! వారి యిండ్లును, వాకిండ్లును, తిండ్లును గృహోపకరణములును వ్యాపారములును వేయేల వారి జీవితమంతయు కొబ్బరిచెట్లతోనే యున్నది. కాన “క్విలను” దాటినది మొదలుకొని మాకు త్రోవపొడుగునను కొబ్బరిడిప్పలను నీటిలోనానవేయుచున్నవారును, నానిన

డిప్పలనుండి పీచును దీయుచున్నవారును, తీసిన పీచును త్రాళ్లుగా పేనుచున్నవారును, కొబ్బరి యాకుతో నిండ్లను దడులను గట్టుకొనుచున్నవారును, చాపలను బుట్టలను నల్లుకొనుచున్నవారును, చిప్పలలోనుండి కొబ్బరి నెండలో నారవేయుచున్నవారును, నారవేసిన కొబ్బరిని బస్తాల కెత్తుచున్నవారును, బస్తాల కెత్తినదానిని కాటాలో వేసి తూయుచున్నవారును, కొబ్బరితీసిన ఒట్టి చిప్పలను గంపలలో బోసి వంటచెఱుకుగా నుపయోగించుకొనుటకై తీసికొనిపోవుచున్నవారును, కానవైరి. ఇంతలో వర్కాలి యను స్టేషను వచ్చెను. జనార్దన మచ్చటికి మూడు మైళ్లున్నది. మే మచ్చట దిగగనే ఎదురు గానున్న కస్టమ్సుఆఫీసులో మాసామానులు పరీక్షించిరి. అచ్చటనే బ్రిటిషునాణెము లిచ్చి తిరువాన్కూరుప్రభుత్వమువారి నాణెములను గొంటిమి. అచ్చట వాడుకలో నెక్కువగాగల నాణెము చక్రము. చక్రము రమారమి మన గేడుపైసలకు సమానమగు నాణెము. అరచక్రము, కాలుచక్రము, కాష్ అను నవి గూడ గలవు. కాష్ అనగా చక్రములో పదునాఱవవంతుగల కడుచిన్ననాణెము. మన అర్ధపావలా బేడలను బోలు వెండి నాణెములు గూడ కలవు. కాని చక్రప్రచారమే యెక్కువ. మేము జనార్దన మేగునప్పటికి దాదాపు ఏడుగంటలయ్యెను. అప్పు డొకసత్రములో దిగి వంటచేసి కొనుటకై యొకచక్ర మిచ్చి కొబ్బరిపెంకులను కొని తెచ్చుకొని వంటజేసికొని భుజించితిమి.

మఱునా డుదయమే లేచి ప్రాతఃకృత్యముల నిర్వర్తించుకొని సముద్రస్నానమునకై వెళ్లితిమి. సముద్ర మచ్చటకు సమీపముననే గలదు. పెక్కుచోట్ల సముద్రమును జూచితిమి. స్నానములు చేసితిమి. కాని జనార్దనములో సముద్రమునకుగల భయంకరతరంగము లెచ్చటను గనలేదు. ఆయలలను చూచుటకే భయముగొల్పుచుండ స్నాన మెట్లు చేయగలమని చాలభయము కలిగెను. కాని యెట్లెట్లో మూడు మును కలువైచి యీవలబడితిమి.

సాధారణముగా కొండ లున్నచోట సముద్ర ముండదు. సముద్ర మున్నచోట కొండ లుండవు. కాని జనార్దనములో సముద్రముపక్కనే కొండ యున్నది. కాన ఫేనయుతములైన యుత్తుంగతరంగము లతివేగమున వచ్చి యాకొండకు డీకొని పరాఙ్ముఖములై పోవుచుండెను. సముద్రపుటొడ్డునగల యాకొండనుండి యొకచిన్నజలధార స్రవింపుచుండెను. ఆజలధారకు బ్రహ్మతీర్థ మనిపేరు. సముద్రస్నానము చేసిన తరువాత

ఆజలధారవద్ద స్నానముచేసితిమి. అది బ్రహ్మ సత్రయాగము చేసిన ప్రదేశమట. మున్నొకప్పుడు బ్రహ్మ ముక్కోటిదేవతలకు నిరతాన్నదానము సేయుచు సత్రయాగము చేయుచు తన యన్నదానమునకు తానే సాటియనియు మఱియొక డిట్టి సత్రయాగము గావింపజాల రనియు గర్వముతో తలంచెనట. శ్రీమహావిష్ణు వా వృత్తాంత మెఱిగి బాల వటుడై చనుదెంచి యన్నపురాసు లెల్ల ఆహారించి బ్రహ్మచే యన్నము లేదనిపించి యాతనిని వీతగర్వునిగాం జేసెనట. ఆబాలవటుడే యచ్చటి జనార్దనస్వామి యని చెప్పుదురు.

జనార్దనస్వామివారి ఆలయ మొకచిన్నగుట్టపై నున్నది. జనార్దనుడు బాలుడు గనే యున్నాడు. ఆస్వామి కాపాదమస్తకము మంచిగంధము లేపనముచేయుదురు. కాన స్వామిదర్శనమున కేగిన వారికి మంచిగంధపుటుండ లిత్తురు. మఱియు నీరు మజ్జిగ తీర్థ మిత్తురు. మేము స్వామిదర్శనమున కేగు నప్పటికి సామిమేన చందన ముంచుచుండిరి. నల్లని స్వామివిగ్రహముపై పచ్చని శ్రీచందనలేపనముచేయుటచే చక్కని యాకృతిగల బాలునివలె స్వామియాకృతి యాకర్షణీయముగా నుండెను. తమిళదేశమున యనల్ప శిల్పకళావిరాజితములగు నున్నతోన్నతగోపురప్రాకారాలయములను గాంచి వచ్చిన మాకు జనార్దనస్వామివారిఆలయమును చూడగనే మహాశ్చర్యమయ్యెను. కేరళదేశపు దేవాలయముల కట్టుబడియే వేరు. జనార్దనాలయము గుండ్రముగ పొట్టిగ నున్నది. ద్రవిడదేశపు దేవాలయములలో నర్భకులైనవారు గర్భగుడి కేగుటే దుస్తరము. పట్ట పగలే కటికచీకటి. కన్నులుండియు నుపయోగపడవు. కునుకుచున్న దీపము లొకటియో రెండో యుండినను నవి యొసగెడు వెలుగువలని యుపయోగముకంటె నీడవలని అపాయ మెక్కువ. గడపలతోడను గట్లతోడను హెచ్చుతగ్గులుగానుండెడి ప్రదేశమును క్రొత్త వారు గుర్తింపలేకపడుచుందురు. కాని జనార్దనస్వామివారి ఆలయము చక్కని విశాల మైన బయలుకు నట్టనడుమనున్నది. స్వామిదర్శనమునకై చీకటిలో త్రొక్కులాడ నక్కఱలేదు. ఎంతదూరమునుండియైనను చక్కగా దర్శింపవచ్చును. దేవాలయ కుడ్యము లేమి ప్రాకారకుడ్యములేమి యెట్టిపనితనములేక నునుపుగా పలుకలుతీర్చి యున్నవి. ఆదేశపు దేవాలయములవలెనే యచ్చటి స్త్రీలుగూడ నిరస్తభూషలు. మళయాళస్త్రీలు సాధారణముగా నగలుధరింపరు. రంగు వస్త్రములనుకట్టరు. అయినను విలక్షణమైన ఆకృతియు దీర్ఘములైన శిరోజములును వారికి సహజముగనే లభించి వారిని రూపవతులునుగాజేసినవి. దానికితోడు శుభ్రమైనధవళవస్త్రధారణము వారి సౌందర్యము

నినుపుడింపజేసెనని చెప్పనగును. మళయాళస్త్రీల వస్త్రధారణముగూడ మన కక్కజముగనేయుండును. అచ్చటస్త్రీపురుషులొకే విధముగా వస్త్రములధరింతురు. తూర్పునకు (గంజాము విశాఖపట్టణ ప్రాంతములకు) పోయినకొలది స్త్రీల కట్టుబట్ట తొమ్మిదిమూరలే. అటునుండి క్రమముగా దక్షిణమునకు వచ్చినకొలది స్త్రీలచీర లొక్కొక్కమూర పెరిగి పెరిగి పూర్తిగా దక్షిణమునకు వచ్చునప్పటికి యిరువదిమూరలగును. కాని కేరళస్త్రీల కట్టుబట్ట పురుషునికట్టుబట్టలవలె నాలుమూరలే. ఆధోవస్త్రిని వారునడిమికి మడిచి దాక్షిణాత్యులవలె గూడకట్టుగా కట్టుకొని దానిపైనొక చిన్న తుండుగుడ్డను వల్లెవాటుగా భుజముపై వేసికొని యొకకొంగును మొలలో దోపుకొందురు. రవికకు మాఱుగా నఱచేతులచొక్కా వేసికొందురు. ఈ పైతుండును వారు బయటికి వచ్చునప్పుడుమాత్రమే యుపయోగింతురని తోచెడిని. ఊర్ధ్వభాగమును కప్పుటకు వారంతగా ప్రయత్నింపరు. పైట లేకపోవుట వారికొక యాక్షేపణీయవిషయముగాదు. మేము నిలిచిన సత్రమునకు ప్రక్కగానున్న కోనేరులో దేవకన్యలను బోలిన యువతులు కొందఱుచిన్న తుండ్లను నడుములకుగట్టుకొని దీర్ఘములైన వినీలశిరోజములను విరియబోసికొని యథేచ్ఛముగా స్నానము సేయుచుండిరి. పైటవేసికొననందులకు వారేమాత్రము బిడియపడుట లేదు. కాన వారి కావిషయమైయంతగా పట్టుదలలేదని యనుకొంటిమి. తమిళకేరళరాష్ట్రములు సన్నిహితములైనను తమిళస్త్రీలకును కేరళస్త్రీలకును బహువ్యత్యాసమున్నది. తమిళస్త్రీలు తెల్లచీరలకట్టరు. మళయాళస్త్రీలు రంగువస్త్రములనుధరింపరు. తమిళస్త్రీలుసాధారణముగా కొప్పుపెట్టుకొందురు. లేదా జడవేసికొనియెదరు. కేరళకాంతలు చక్కగా జారుముడి వైచుకొందురు. తమిళస్త్రీల కర్ణాభరణములు బహుబాధాకరమైనవి. మఱియు నందచందములేని మొఱటుదిమ్మెలు. ఆ దిమ్మెలను వారుగుత్తులుగా జేర్చి చెవులకువ్రేలాడ వేసికొందురు. ఆనగల భారముచేత వారిచెవితమ్మెలు రబ్బరుత్రాడులవలె నాగిసాగి భుజములనంటుచుండును. ముందెప్పుడో పసిడిసొమ్ములు పెట్టుకొనుటకై వారు తమ కొమార్తెలకు పసితనముననే చెవులుకుట్టి కంచుమెట్టెలను సీసపుమెట్టెలను రెండుమూడు గుదిగ్రుచ్చి చెవులకుతగిలింతురు. ఆ లోహభారముచేత బాలికల లేతతమ్మెలు నాగి యూగులాడుచుండును. అనాగరకమును నత్యంతబాధాకరమును నైన నాయలంకారము జూడజూడ తమిళదేశమున బాలికయైపుట్టుట పాతకహేతువనిపించినది. మళయాళస్త్రీల కట్టి కర్ణాభరణములులేవు. ఒకానొకరికున్నను సాధారణముగా చిన్నపాటి చెవికమ్మమాత్రమే. తమిళస్త్రీలు పొగాకును జేర్చి యధికముగా వక్కాకు నములుచుందురు. కాన

వారి పెదవ్రులును దంతములును నెఱ్ఱని గారగట్టి అసహ్యముగానుండును. మఱియు వారు కూర్చున్నచోటెల్ల నెఱ్ఱనియుమ్ములతో నశౌచపఱతురు. కేరళస్త్రీల కట్టి దుర భ్యాసమున్నట్లు కానము. కావున సహజమైన దంతధవళిమయు నధరరక్తిమయు వారి వదనారవిందములకు చెలువుగూర్చుచుండును. వేయేల, తమిళమళయాళస్త్రీల యాకారములే భిన్నములు. తమిళస్త్రీలు అవయవములు పొందిక లేక హెచ్చుతగ్గులుగానుండి అనాకారలుగా గాన్పింతురు. కేరళస్త్రీలు చక్కని యవయవస్ఫూర్తి గలిగి విశాలమును ప్రసన్నమును నైన ముఖారవిందములతో నొప్పి రూపవతులుగా గాన్పింతురు. దక్షిణ హిందూదేశమునగల ద్రవిడకర్ణాటాంధ్ర కేరళాది దేశపుస్త్రీలలో నెల్ల కేరళస్త్రీలే చక్కనివారని చెప్పుదురు. వారిని చూచుటతోడనే ఆమాట నిజమని ఋజువయ్యెను.

అన్యప్రసంగములకు బోయి ప్రస్తుతాంశమునకు దూరమైతిమి. సఖీ! మేమట్లు జనార్దనస్వామిని సేవించి మాబసకేతెంచి భోజనాదులు గావించుకొని వెంటనే స్టేషనునకువచ్చి అనంతశయనమున కేగు రైలునెక్కితిమి. మనము అనంతశయనమను దానినే అచ్చటివారు తిరువనంతపురమనియు ట్రివేంద్రమనియు అందురు. తిరువనంతపురము తిరువాన్కూరు రాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణము. అచ్చటనే సుప్రసిద్ధమైన అనంతపద్మనాభస్వామివారి ఆలయముగలదు. మేము రైలుదిగి యూరులోనికి వెళ్లి సత్రములో మామూటముల్లెలు పెట్టుకొని వెంటనే స్వామిదర్శనమున కేగితిమి. ఆనాడు మకరసంక్రాంతి. దేవాలయములో గొప్పయుత్సవము. కాన యితరగ్రామములనుండి చాలమంది యాత్రికులు వచ్చియుండిరి. కాన స్వామిదర్శనము కాదనియే యనుకొంటిని. కాని యచ్చట నొక మేలుగలదు. వచ్చినజనులందఱి నొక్కమాఱుగా నాలయములోనికి విడువరు. స్వామిదర్శనము చేయించుట కాయాలయములో నొకదుబాసి యుండెను. ఆయన యే దేశమువారితో నా దేశపు భాషాడి స్వామిదర్శనము చేయించును. ఆదుబాసి సాయముతోనే మేము స్వామిదర్శనము చేసితిమి. అనంతపద్మనాభస్వామి కడు పెద్దసామి. శ్రీరంగములోని రంగనాయకులవలె అనంతపద్మనాభస్వామి గూడ శయనించియుండును. కాని రంగశాయికంటె అనంతుడు రెంట్టింపుండును. గర్భాలయమునకు తలవద్దనొకటియు, నాభివద్దనొకటియు పాదములవద్దనొకటియు మూడుద్వారములుగలవు. ఈమూడు ద్వారములలో దర్శించినగాని స్వామివారి సంపూర్ణాకృతి యగుపించదు. పద్మనాభాలయము చాలగొప్పది. కాని యెంచదగిన శిల్పకళ లేదు. దేవాలయముచుట్టును దీపములుంచుటకు దగిన ప్రమిదలతో గొయ్యలమర్పబడియున్నవి. అవి లక్షదీపములట. ఆఱుమాసముల

కొకమాఱు లక్షదీపములు వెలిగింతురట. దానినే దీపోత్సవమందురు. మేము వెళ్లిననాడు (సంక్రాంతి) దీపోత్సవమే. దానిని చూచుటకే యాత్రికు లధికముగా వచ్చియుండిరి. ఆకాశ దీపమనెడి యెత్తైనదీపమును వెలిగించినవెనుక తక్కినదీపములన్నియు వెలిగింతురట. ఆ సమయమున దేవాలయావరణ మంతయు దేదీప్యమానములగు దీపమాలికలతో నొప్పి యపరనక్షత్రమండలమువలె విరాజిల్లునట. మరదృష్టవశమున నే నా నాడా దీపోత్సవమును చూచుట సంభవింపలేదు. కాని మావాళ్లందఱు చూచివచ్చిరి. ఆ దేవాలయము నందు మఱియొక యెంచదగిన విశేషమేమన ఆ ఆలయమందే గల స్వామివారి యన్నసత్ర ములో నిరతాన్నదానము జరుగుచుండును. ఎన్నిమాఱులు తినినను యెన్నిదినములున్నను నదియేమని యడుగువారు లేరు. కాన పెక్కుమంది బ్రాహ్మణబాలు రాయన్నసత్రములో భుజించిచదువుకొనుచుందురట. అచ్చటవండెడి అన్నమంతయు స్వామికి నివేదనచేసి ప్రజలకు పెట్టుచుందురు. అయితే ఆభోజనము మనముచేయలేము. చారునీళ్లు, జావపప్పు, పెసరఁ ని అన్నము, నేయి, పూజ్యమైన ఆభోజనమును దాక్షిణాత్యులేగాని మన తెలుగువారు తిన జాలరు. పచ్చడి నేయి లేని భోజన మాంధ్రులకు పస్తుతో తుల్యముగదా!

మఱియొక విశేషమేమన తిరువాన్కూరు రాజ్యమునకు పద్మనాభస్వామివారే ప్రభువు. కావుననే నాణెములపై స్వామిచిహ్నములగు శంఖచక్రములు ముద్రింపబడి యుండును. పద్మనాభస్వామి తిరువాన్కూరు సంస్థానమునకు ప్రభువైన కారణమేమన, ఒకమారు తిరువాన్కూరు రాజ్యము అప్పులపాలయ్యెనట. ఆఋణమునుండి విముక్తి గాంచుటకు ప్రభువువద్ద ధనములేకపోయెను. పద్మనాభస్వామికి చాలసొత్తుగలదు. ఆసొమ్మును వినియోగించుకొనిన సంస్థానము ఋణములనుండి విముక్తినందును. కాని దేవుని సొమ్మును స్వోపయోగమునకు వినియోగించుకొనుట దోషముగదా! కాన మహారాజు తన రాజ్యమును స్వామికి వ్రాసియిచ్చి స్వామిసొమ్ముతో ఋణవిమోచనము గావించుకొనెనట. నాటనుండి అనంతపద్మనాభస్వామి తిరువాన్కూరు రాజ్యప్రభువుగాను రాజాతని ప్రతి నిధిగానుండి పాలకకర్తగా వ్యవహరింపబడుచున్నారట.

మఱునా డాలయములో పూజార్చనాదులు గావించుకొని సాయంత్రము పురము లోని పణ్యస్థలములు వగైరా దర్శించితిమి. తిరువనంతపురము తిరువాన్కూరురాజ్య మునకు ముఖ్యపట్టణమేయైనను నీటికొళాయీలు విద్యుద్దీపములు మొదలైన నాగరికపు లక్షణము లేమియులేవు. గృహములు బారులుతీర్చి యింటిప్రక్కయిల్లుగానుండక

ఒక్కొక్కయిల్లు పెద్దపెద్దపోక టెంకాయతోటలనడుమ మేలిముసుంగుచాటు మెలతవలె దృశ్యాదృశ్యముగా నుండును. కాన పట్టణమంత సొగసైనదిగా కనుపించదు. తిరువాన్కూరు రాజ్యములో స్త్రీవిద్య యధికముగా నున్నది. విద్యాంగమంత్రిగా నున్నది గూడ నొకస్త్రీయే యని వింటిమి. ఆడమళయాళమనిన అచ్చట పురుషు లుండరనియు స్త్రీలు పైటవేసికొనరనియు అక్కడ అంతయు స్త్రీయధికారమనియు మనవారు యేదేదో విపరీతముగా జెప్పుకొనెడివారు. అట్టి విపరీత మేదియులేదు. కాని అచ్చట స్త్రీ వారసత్వ మెక్కువ. రాజ్యాధికారములు గూడ కొమార్తెపుత్రునకు వచ్చునే కాని కొమారుని కొమారునకు రావు. వారును రైకలు పైటలు వేసికొనుచున్నారు. కాన విడ్డూరముగా చెప్పుకొనదగిన సంగతులులేవు. ఏవైన విపరీతాచారములు పూర్వమున్నను ఆధునికవిద్యానాగరికత లారాష్ట్రములో గూడ ప్రవేశించెను గాన వారిలో చాలమార్పు గలిగియుండవచ్చును.

మఱునా డుదయమే లేచి కన్యాకుమారికి మోటారుబస్సులో ప్రయాణమైతిమి. మేము కన్యాకుమారికి చేరు నప్పటికి దాదాపుగా ఒంటిగంటయయ్యెను. అచ్చటనున్న చక్కని గవర్నమెంటుసత్రములో దిగి వంటజేసి భోజనాదులు గావించుకొని విశ్రమించితిమి. మేము దిగిన సత్రము సముద్రమున కతిసమీపముగా నుండెను. మేము ప్రయత్నము చేయకనే గదిలో వాకిలిలో దొడ్డిలో వంటయింటిలో యెక్కడనిలిచిన నీలమేఘ శ్యామలమై తనరారెడి యపారపారావారము నేత్రానందకరముగా కనుపించుచుండెను. ఆసాయంత్ర మారుగంటలకు దేవ్యాలయమున కేగితిమి. కన్యక గావున దేవి చిన్న యాకృతిలో చూడముచ్చటగానుండెను. మఱియు బాలికాసహజమైన పరికిణీ (పావడా) చొక్కా వేయబడి మేలైన యలంకారాదులను గలిగి దేవి ఆకర్షణీయగా నుండెను. దేవిని దర్శింప నేగిన వారికి దేవి మేనినుండి తీసిన పసుపును పువ్వులను యిత్తురు. పిల్లలకు మరమరాలు పెట్టుదురు. మఱునాడు ప్రాతఃకాలముననే లేచి సాగరాదితీర్థములలో స్నానము సేయ నేగితిమి. సాగరము దేవ్యాలయము నానుకొనియే యున్నది. ఆలయపు వెనుకనుండి సముద్రములోనికి మెట్లున్నవి. అచ్చట స్నానముచేసితిమి. జనార్దనమునందు కొండ సముద్రపుటొడ్డుననుండ కన్యాకుమారియందు కొండ సముద్రము లోనికే యున్నట్లున్నది. ఆ పెద్దపెద్దకొండరాళ్లను సాగరతరంగములు రివ్వురివ్వున వచ్చి ఢీకొని ఫేనయుతమైన నీటితో వానిని మాటిమాటికి మజ్జనముగావించుట కడుమనోహరముగా జూపట్టుచుండెను. ఎటుజూచిన పారములేని పారావారము నడుమ రాకపోకలకు బాట

వేసికొనినట్లు భూభాగపుచిలిక దానియగ్రమున కన్యాకుమారిఆలయము. హిందూదేశపు దక్షిణదిశ ఆఆలయముతో సరి. కన్యాకుమారిఆలయము కడుపురాతనమైనదిగాఁ దోచుచున్నది. బహిర్భాగమంతయు చాలవఱకు శిథిలమై యున్నది. ఆలయపుకట్టుబడి మళయాళదేశపుసాంప్రదాయముగనే యున్నది. కన్యాకుమారి గ్రామము గూడ చాలచిన్నది. పటాటోపముతోఁ గూడిన నగరరాజములలో నివసించెడువారి కచ్చట నివసించుట రసాతలమునకు విసరివేయబడినట్లు తలంతురు. సముద్రస్నానము వగైరా చేసినవెనుక దేవీదర్శనము చేసి వెంటనే బస్సుపై బయలుదేరితిమి. మార్గమధ్యమున కన్యాకుమారికి నాల్గుమైళ్లదూరములో శుచీంద్ర మనెడి మఱియొక పుణ్యక్షేత్రము గలదు. ఆ పూటచ్చట దిగితిమి. శుచీంద్రాలయము బహుగొప్పది. దేవాలయపుకట్టుబడి మధుర రామేశ్వరమాది దేవాలయములవలె ద్రావిడసాంప్రదాయముగా నున్నది. ఉన్నతమైన ప్రాకారగోపురములు వానిపై శిల్పములు గలవు. దారులోహాదికములచే చేయబడిన రంగురంగుల వాహనములు గూడ గలవు. రంగులతో వేయబడిన బొమ్మలు గోడలపై నేవంకజూచినను డాబుగా గన్పట్టినవి. తిరువాన్కూరురాజ్యములోని ప్రతిఆలయము ప్రత్యేకలక్షణములతో నొకేనిర్మాణపుఫక్కీలో నుండ ఆరాజ్యములోనిదేయగు నీయాలయము ద్రావిడాలయముల పగిది నుండుటేలనో తెలియదు. శుచీంద్రములో స్వామిని దర్శించిన వెనుకనే సత్రములోనికి వచ్చి వంటజేసికొని భుజించితిమి. వెంటనే బయలుదేరి నాగర్‌కోయిల మీదుగా తిరునల్వేలి వెళ్లవలెననెడి యుద్దేశముతో బస్సుకొఱకు యెదురుజూచుచు సత్రపువాకిట గూర్చుంటిమి. ఇంతలో యెవరో కార్డులుచేత బట్టుకొని సత్రపుఅరుగులపై వచ్చి కూర్చుండిరి. అవి అచ్చముగ మనకార్డులవలెనే యుండెను. కాని మనవి మాత్రముకావు. అవి తిరువాన్కూరురాజ్యపుకార్డులు. వానివెల కడు స్వల్పము. చక్రమునకు మూడుకార్డులు. అనగా ఒక్కొక్కదాని వెల యించుమించు రెండు దమ్మిడీలు. ఆకార్డులారాజ్యమునందు మాత్రమే చలామణీయగును. బ్రిటిషు యిండియాకు వ్రాయవలెనన్నచో మనకార్డులనేయుపయోగించవలెను. స్వతంత్రరాజ్యములోని సౌకర్యములట్టివి. చూడుము! ఎంతచౌకగా నమ్ముచున్నారో! ఐరోపాసంగ్రామసందర్భమున మన గవర్నమెంటువారికి ధనలోప మేర్పడి కానీకార్డును అర్ధణాచేసినారు. యుద్ధము ముగిసి ఎంతకాలమో అయినది. ప్రభుత్వము పూడుకొనినది. కాని కార్డుధర అట్లేయున్నది. ప్రజాసౌకర్యముకన్న ప్రభుత్వకోశమును నిండించుకొనుటయే యుత్కృష్టముగా దలంచెడి ప్రభుత్వములో ప్రజల కింతకంటె సౌకర్య మెట్లు గలుగును? ఇందువలన పేదజను

లనుభవించుచున్న కష్ట మనంతము. అయితే ప్రభుత్వమువా రది గుర్తించుటలేదు. ఈ సందర్భమున నొక చిన్న స్వానుభవము జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నది. పూర్వము మా యింట్లో ఒక పనిమనిషి యుండెడిది. ఆమనిషి నన్నొక ఉత్తరము వ్రాసిపెట్టుమని యొక తెల్లకాగితమును తెచ్చి నాకిచ్చెను. కవరేదీ అని నేనంటిని. "కవరక్కర్లేదు. కవరు మీద వ్రాస్తే మాఉత్తరాలు చేరవు. బంట్రోతులు పాతేస్తారు. నటుపేటుత్తరమైతే చేరుద్ది" అనినది. అణాకు రెండణాలు యిచ్చుకోవలసి వస్తుందిగా అన్నాను. "అవును ఆళ్లకు మేమేశినా మా కాళ్లేశినా మాఉత్తరాలూ యింతే. రెండణాలు ఇచ్చుకుండెదే. పూరబం మాపిల్లగాడు పుట్టకమునుపు అణాయిచ్చి ఉత్తరం తీసుకోనేవాళ్లం. ఇప్పుడు బేడ యిచ్చి తీసుకుంటున్నాము" అనినది. ఉత్తరమువ్రాసి యిచ్చితిని. రెండుమూడుదినములకు చిరునామాదారుడు ఊళ్లో లేడని ఆఉత్తరము తిరిగివచ్చెను. నటుపేటుత్తరమైనందులకు రెండణాలు అది మరల తిరిగివచ్చినందుల కొకఅణా మూడుఅణాలు వసూలు చేసినాడు పోస్టుజవాను. ఆడబ్బులు దగ్గరలేక చెంబు తాకట్టుపెట్టి మూడుఅణాలు యిచ్చినానని ఆదాసీది నాతో చెప్పి మొత్తుకొనెను. పోస్టలురేట్లు పెరిగినందువలన పాపము పేదజను లెంత గోడుపడుచున్నారని నాకు మహావిచారము గలిగెను. శ్రీమంతులకు లక్ష్యములేకపోవచ్చును. కాని దినమునకు నాలుగణాలు కూలి తెచ్చుకొని జీవించెడు పేదసంసారములో రెండణాలు ఉత్తరమునకు చెల్లింపవలె నన్నచో నెంతకష్టమో చెప్పవలెనా? పోష్టలురేట్లవలన వచ్చెడి అధికాదాయములో చాలభాగ మీకష్టజీవులకు చెందినదే. తక్కిన తపాలా రేట్లెట్లున్నను సర్వజనోపయోగకరమగు కార్డు కవరుల ధరలెప్పటిరేట్లకు మార్చుట ప్రజాహితము గోరెడి ప్రభుత్వమువారి కనీసధర్మము. కాని యీ వత్సరము గూడ ప్రభుత్వమువారు తపాలారేట్లను తగ్గించుటకు నిరాకరించిరిగదా. కల్పలతా! యాత్రావిషయములు దెల్పుటలో తపాలారేట్ల గొడవయేమిటని నవ్వుచుంటివా? ప్రస్తావవశమున వచ్చెను గాని ప్రస్తుతాంశ మది గాదని యెఱుగకపోలేదు. మే మంకట మోటారుబండి నెక్కి నాగరుకోయిలకు వచ్చి అచ్చటినుండి వేఱొకబస్సుమీద తిరునల్వేలికి వెళ్లితిమి. అప్పటికి దాదాపు రాత్రి పదిన్నరగంట లయ్యెను. ఇన్నివందలమైళ్లు రైలుప్రయాణము గావించితిమి. కాని త్రివేంద్రమునుండి కన్యాకుమారికి అచటినుండి తిరునల్వేలివఱకు చేసిన కొద్దిపాటి మోటారుబస్సుప్రయాణములో మేముపడిన శ్రమలో వీసమైన రైలుప్రయాణమునవలన పొందలేదని దృఢముగా జెప్పవచ్చును. ఆ మోటారుకారు డ్రైవరులయు కండక్టరులయు దురాశలును దుస్తంత్రములును దౌర్జన్యములును నగౌరవ

క్రియలును జన్మమున్నంతవఱకు మఱువరానివి. మొదట చెప్పెడు లెక్క బల్లకు అయిదు గురు ఆఱుగురు అని. పురబాహ్యమునకు పోగనే ఆ అయిదుగురిలెక్క పదుగురుగా మాఱును. వీరు డబ్బిచ్చి శ్రమపడెడి దురదృష్టపు ప్రయాణికులు ఇక పోలీసువారున్నారు. వారు బస్సుఅధికారులకు గురుదేవులు. వారు ఎక్కడ ఏసమయములో ఎంతయిరుకులో ఎక్కదమనినను చప్పున బస్సుఆపి యెక్కించుకొనవలసినదే. ఇక మోటరుబండ్లవారి కేమిభయము? పోలీసువారి కొక్కరికి విధేయతజూపి తమవారినిగా జేసికొనినచో ఇక నొకరియెడ అవిధేయతజూపినను భయములేదుగదా!

తిరునల్వేలి తామ్రపర్ణీతీరము. ఆనదీస్నానార్థమే మేమచ్చట కేగితిమి. అచ్చటి సత్రము అసహ్యముగానున్నది. ఎట్లెట్లో ముక్కుమూసికొని ఆరాత్రి అచ్చట సలిపితిమి. తెల్లవారి తామ్రపర్ణిలో స్నానముచేసి వచ్చి భోజనాదులుగావించుకొంటిమి. అనంతర మొకజట్కాబండి కుదుర్చుకొని ఊరిలోని దేవాలయములను విపణివీధులను చూడనేగి తిమి. తిరునల్వేలిలోని శివాలయము చాలగొప్పదే. కాని అచ్చటి శిల్పములు మాత్రము చూడదగినవికావు. ఇన్ని ప్రసిద్ధదేవాలయములను గాంచితిమి కాని ఆతిరునల్వేలిపట్టణము లోని దేవాలయములోగల యవినీతికరమగు బొమ్మలు మాత్రము మఱెచ్చటను లేవు. ఆసాయంత్రమే బయలుదేరి మధురకు వెళ్లితిమి. అచట నొకదినముండి యటనుండి శ్రీరంగక్షేత్రమున కేగితిమి. తిరుచినాపల్లినుండియే మాకు వైష్ణవులు తరుచుగా గనుపింప జొచ్చిరి. ఇక శ్రీరంగమున కేగ నెచటజూచినవారే. రంగనిఆలయము సప్తప్రాకార విరాజితమే గాని యింపుసొంపు లేదు. శిల్పము గూడ స్వల్పమే.

శ్రీరంగము సుప్రసిద్ధక్షేత్రమే గాని అచ్చట మేలైన సత్రమేలేదు. దాని కొక కారణము గూడ గలదు. ఆపురమునగల వైష్ణవతిరుమాళిగ (ఇండ్లు) లలో చాలవఱకు సత్రతుల్యములే. యాత్రికుల నీయేజంట్లు మద్రాసులోనే పట్టుకొందురు. మాబసలలోదిగిన సకల సౌకర్యములను గలిగింతుమని నమ్మబల్కి తీసికొనిపోవుదురు. కాని చాతుర్వర్ణ ములవారిని అసంఖ్యాకముగా తమగృహములలో నిలుపుకొనుటచేత నిజముగా యేజంట్ల యిండ్లలో సౌకర్యముగానుండుట గూడ కష్టమే. మఱియు నాయేజంట్లను తృప్తిపఱచుట గూడ సామాన్యవిషయముగాదు. మొదట యాత్రికులను పిలుచుకొనిపోవునప్పుడు తృణము మహామేరువుగా గ్రహింతుమని చెప్పుదురు. కాని వారిబసలో దిగినవెనుక మహా మేరువునొసంగినను తృణీకరించి ఇంకను గావలెనని పీడింతురు. యాత్రల కేగెడివారు

యిట్టియేజంట్ల చేతిలోబడుట నిజముగా నొకవిధమైన పారతంత్ర్య మేర్పఱచుకొనుటయని చెప్పనొప్పును. ధార్మికచింతచే గాక వారికి సొమ్మునుట్టునిమిత్తము దానధర్మాదులు యాత్రికులు చేయవలసియుండును. దానధర్మాదులు చేయుటకు యిష్టములేక పోయినను, శక్తిలేకపోయినను వారువిడువరు. మగవారికే యేజంట్లచే నీపాట్లు తప్పవు. ఇక ఒంటరిగా వచ్చిన స్త్రీల స్థితి యెట్లుండునో వేఱెచెప్పనేల? సఖీ! ఇదియొక శ్రీరంగపుసమాచారము గాదు. నేజూచిన యాత్రాస్థలము లందంతటను యేజంట్లవద్ద యిట్టి ప్రజాపీడయే గోచరించినది. శ్రీరంగములో బసచేయుటకు వసతియైన సత్రములేక మేము చాలశ్రమపడితిమి. ఇది యీక్షేత్రమునకు గొప్పకొఱతయనియు, స్వతంత్రముగా యాత్రజేసికొనదలంచెడువారికి గొప్పయిబ్బందియనియు చెప్పకతప్పదు. మేము శ్రీరంగములో మూడు పూటలు మాత్రమే యుంటిమి. రెండుమాఱులు శ్రీరంగశాయిని దర్శించితిమి. పూజార్చనాదులు గావించితిమి. తిరుమణి తిరుచూర్ణములు గొంటిమి. ఆదేవుని ఆలయమందే దేవునిప్రసాదము అరిసె జంతికమున్నగుభక్ష్యములు పెరుగన్నము పులిహోర పొంగలి మున్నగుఅన్నపుముద్దలను వైష్ణవస్వాములు విక్రయింపుచుండిరి. అదియైన యేబుట్టలోనో తట్టలోనో బెట్టుకొనికాదు. నలుగురును నడిచెడి పుట్టిరాతిబండలమీద వేసికొని యమ్ముచుండిరి. దైవసంబంధముగా నది యెంత పూజ్యతనమైనప్రసాదమైనను పారిశుద్ధ్య విషయముగా జూచితిమేని అదియెంతమాత్రము పరిగ్రహింపదగినదికాదు.

శ్రీరంగమునందు కావేరి రెండుపాయలుగా చీలి రంగనిఆలయమును చుట్టి పాఱుచున్నది. తల్లి బాహువులమధ్య నొదిగి నిలిచిన తనయునివలె ఆయుభయకావేరీమధ్య నున్నాడు రంగశాయి. అచ్చటికి సమీపముననే జంబుకేశ్వరమను పుణ్యక్షేత్రముగలదు. సాయంత్రపువేళ నచ్చటి కేగి స్వామినిదర్శించితిమి. ఆస్వామిపేరు కూడ జంబుకేశ్వరుడే. ఆయనదేవేరి అఖిలాండేశ్వరి జంబుకేశ్వరాలయము గూడ చాలగొప్పదే గాని బహిర్భాగమంతయు శిథిలమగుటచే మరలకట్టుచున్నారు.

శ్రీరంగమునుండి తిరుచునాపల్లి వెళ్లి యచ్చట కొండమీదగల మాతృభూతేశ్వరుని దర్శింపనెంచితిమి. కాని కారణాంతరములచే నచ్చటి కేగుట సంభవింపలేదు. కాన చెన్నపురి వచ్చితిమి. ఒకపెట్టె నెక్కించుటకైన సుకరముగాని యిరుకుదారులతో ప్రయాణికులకు మహాశ్రమయనిపించెడి దక్షిణయిండియారైలు కంపెనీవారి రైలుపెట్టెలబాధ తప్పెను. ఇంతటితో మాదక్షిణదేశపుయాత్ర ముగిసెనని చెప్పవచ్చును. కాని యీయాత్రా

చరిత్రమును ముగింపనున్న సమయమున చెన్నపురిలో మేము బసచేసిన గృహమును గూర్చి గూడ తెలుపకున్నచో సమగ్ర మనిపించుకొనజాలదు. మేము వెళ్లినప్పుడును వచ్చునప్పుడును గూడ మద్రాసులో గృహలక్ష్మీపత్రికాధిపతుల యింటనే బసచేసితిమి. విశేషపరిచయముగలవారము కాకపోయినను వారి గృహమున మాకు గల్గిన ఆదర సత్కారము లపూర్వములు. మేమేగాదు వారిపరిచయభాగ్యముగల వారెల్లరు వారిచే నిట్లె యాదరింపబడుదురని వింటిమి. కాన వారి గృహమునకు కితరములైన నాగరికపు నామధేయము లిచ్చుటకంటె ఉత్తమమైన "అతిథిమందిరము" అని చెప్పట సమంజస ముగా నుండును. కల్పలతా! సెలవు."

మిత్రురాలు.

శారద.

జగదంబాస్తుతి.

బాలకవి. నేమాని వాసుదేవమూర్తిగారు.

సీ॥ శ్రీకరచిద్రూప సింహాసనంబున
ముసిముసినగవుల మొల్కలొలుక,
వలకేలశ్రీరామ పట్టాభిషేకంబు
వక్షస్థలంబున వన్నెలీన,
యోగదీక్షారక్తి నోంకారపదశక్తిఁ
గనుశంకరునిజూపు గొనలపనుప,
త్రిపథస్థితులనాత్మ తెలియగెలింగెడుతన్మ
యులహృదబ్జంబున నూగులాడ,
తే॥ గీ॥ నిండుఁగొలువుండి జగము లుద్దండలీల
మొలువఁజెలువొంద డిందఁగ మూలకంద
మైన జగదంబ, లలితవిద్యాకదంబ,
మన్మనోవీధి బాయక మనుచుఁగాత.